

Lausunto ilmastoliikkuvuudesta osana Agenda2030 toimeenpanoa, näkökulmana erityisesti vesi

Veteen liittyvät kysymykset ovat olennaisimpien joukossa ilmastomuutoksen haittavaikutuksia arvioitaessa. Koska vesi on kaiken elämän kannalta kriittinen luonnonvara, ovat siihen liittyvät perustavanlaatuiset haasteet yhtä lailla huoltovarmuus-, turvallisuus-, oikeudenmukaisuus kuin luontokysymyksiä. Suomessa ilmastomuutokseen kytkeytyvät veden puutteen (esim. kuivuus) tai liiallisuuden (esim. tulvat) ongelmat ovat olleet toistaiseksi hetkellisiä tai lyhytaikaisia, ja niiden vaikutus ihmisten arkielämään on hallittavissa. Kysymys kotoa lähtemisestä tai pois muuttamisesta herää vain poikkeuksellisesti. Ilmastoliikkuvuus onkin Suomen näkökulmasta ilmastomuutoksen epäsuora vaikutus: se toteutuu toisaalla, mutta voi heijastua Suomeen esimerkiksi erilaisina muuttoliikkeinä, kulutushyödykkeiden saatavuuden kysymyksinä tai ylikansallisten kumppanuuksien haasteina.

Monessa muussa maassa ilmastoliikkuvuus on sen sijaan jo keskeinen osa paikallisesti konkretisoituvia "monikriisejä" eli se on ilmastomuutoksen suora haittavaikutus. Monikriisit (ks. esim. <https://bios.fi/mita-on-monikriisi/>) sisältävät usein pitkittyneen kuivuuden, voimakkaiden rankkasateiden ja niihin liittyvän tulvimisen, sekä vesistöjen saastumisen ja vesi-infrastruktuurien heikentymisen vaikutuksia. Ne kytkevät ilmastomuutoksen erottamattomasti yhteen luonnon köyhtymisen, ruoantuotannon haasteiden, nälänhädän, elinkeinojen vaarantumisen, koulutuksen estymisen, köyhyyden, sairastavuuden, lapsikuolleisuuden, eläinten hyvinvoinnin ja monen muun ihmisten ja ympäristöjen elinvoimaisuuteen liittyvän haasteen kanssa. Nämä puolestaan johtavat usein konflikteihin sekä korruption ja muiden yhteiskunnallisten epävakauksien lisääntymiseen. Pahimmin monikriiseistä kärsivät tyypillisesti yhteiskunnallisesti heikoimmassa asemassa olevat ihmiset ja jo valmiiksi vaarantuneet lajit ja ekosysteemit.

Kun ilmastomuutos etenee, on selvää, että yhä useampi ihminen ja yhteisö eri puolilla maailmaa päätyy ilmastoliikkuvuuden kysymyksen äärelle. Ajankohtainen arvio ilmastomuutoksen vuoksi kotinsa jättäneistä ihmisistä, tai useammalla paikkakunnalla asuvista perheistä, on kymmeniä miljoonia (ks. esim. <https://www.migrationdataportal.org/climate-mobility-spotlight>). Yksiselitteistä lukua on mahdotonta esittää, koska ilmastoliikkuvuuden muotoja on niin monia. Julkisuudessa (samoin kuin suomalaisessa kouluopetuksessa) puhutaan yleisimmin ilmastopakolaisuudesta, joka on harhaanjohtava ja ilmiötä kapeuttava termi. Ensiksikin, ilmastomuutos sen enempää kuin mikään muukaan ympäristösyys ei kuulu kansainvälisten pakolaissopimusten piiriin, ja harva kansallinen lainsäädäntö maailmassa ottaa näitä seikkoja huomioon pakolaist politiikassaan (edistyneimpiä ollaan Tyynenmeren kontekstissa). Toiseksi, suuri osa ilmastomuutoksen vuoksi kotinsa väliaikaisesti tai

kertakaikkisesti jättävistä eivät miellä itseään pakolaisiksi. He voivat muuttaa toisaalle heikentyneiden elinolosuhteiden vuoksi tai paeta äkillistä katastrofitilannetta väliaikaiseen asutukseen, mistä puhutaan usein pakotettuna siirtymisenä (*forced displacement*, tyypillisesti maansisäistä tai lähialueille suuntautuvaa). Tämä voi muuttua tai olla muuttumatta pysyväksi poismuutoksi, yhden tai useamman perheenjäsenen osalta. Tässä yhteydessä onkin hyvä huomata, että ilmastoliikkuvuuteen sisältyy paljon perheiden ja yhteisöjen sisäistä dynamiikkaa: pitkittyneessä ongelmatilanteessa tyypillisesti osa ihmisistä (usein miehet ja/tai nuoret) lähtee muualle töihin elättääkseen kotona asuvia, jotka (yleensä naiset) puolestaan huolehtivat elämästä siellä (ml. vanhukset, lapset, toimintakyvyltään rajalliset). Kolmanneksi, ilmastoliikkuvuus sisältää ilmiönä myös paljon liikkumattomuutta: kaikki eivät voi lähteä, vaikka elämä menisi kuinka vaikeaksi (esimerkiksi köyhyyden tai suuren perheen vuoksi), tai eivät halua lähteä, koska se irrottaisi heidät kulttuurisesta yhteisöstä ja kotimaasta (tämä kysymys konkretisoitunut esim. Tyynenmeren saarilla). Lisäksi on huomattava, että moni pakon edessä liikkeelle lähtevä tai jumiin jäävä ei edes tiedä, että yksi juurisyy heidän vaikeutuneeseen elämäntilanteeseensa on ilmastomuutos (koulutustaso/sosioekonominen asema keskeinen määrittäjä tässä).

Kun puhutaan ilmastoliikkuvuudesta, puhutaan siis erittäin laajasta ilmiöstä. Koska Suomi vaikuttaa suhteellisesti enemmän ilmastomuutoksen etenemiseen kuin moni ilmastoliikkuvuudesta kärsivä maa, on meidän kannettava siitä myös vastuuta. Ilmiö ei toistaiseksi näy kovin mittavasti suomalaisessa yhteiskunnassa, mikä johtuu osaltaan siitä, että monikriisien epäsuoria kytköksiä ei tehdä näkyväksi. Yksi esimerkki ovat afganistanilaispakolaiset. Afganistan on yksi ilmastomuutoksen haittavaikutuksista eniten kärsivä maa (ks. ILMASI-hankkeen raportti, <https://tietokayttoon.fi/julkaisut/raportti?pubid=URN:ISBN:978-952-383-213-8>). Vesikysymykset (kuivuus/tulvat) ovat olleet vuosikymmenten ajan merkittävässä roolissa elämän kriisiytymiseen maaseudulla, mikä on johtanut kaupunkeihin kohdistuviin muuttoliikkeisiin. Koska kaupungeissa ei ole ollut väestölle kouluttautumisen tai työmahdollisuuksia (eikä usein edes tyydyttäviä asuinmahdollisuuksia), ja moni lukeutuu uudessa elinympäristössään lisäksi entiseltä/uskonnolliselta taustaltaan vähemmistöihin, on näistä ihmisistä moni päätenyt erittäin hädänalaiseen tilanteeseen. Osa on hakeutunut kansainvälisiksi pakolaisiksi, myös Suomeen (ja osa jäänyt jumiin kaupunkeihin tai kuollut). Pääosin heitä ei kuitenkaan tunnisteta (eivätkä he itsekään tunnista itseään) ”ilmastopakolaisiksi”, vaan konfliktiyhteiskunnasta vainoa pakeneviksi turvapaikanhakijoiksi. Sama koskee esimerkiksi osaa Syyrian ja Somalian pakolaisista. Kutsuttiinpa heitä millä termillä hyvänsä, on Suomen ja EU:n varauduttava tällaisia monikriisejä pakeneviin ihmisiin tulevaisuudessa enenevästi, osana kansainvälistä ilmasto-oikeudenmukaisuutta. Yksi jo sovittu menettely on COP27-neuvotteluissa päätetty katastrofirahasto (*loss and damage fund*). Tämän lisäksi tarvitaan ilmastopakolaisuusohjelman kaltaista strategista instrumenttia, EU-tasolla ja

kansallisesti, jotta uusien elinympäristöjen löytäminen pakotetusti siirtymään joutuneille ihmisille ei päädy olemaan vain nk. kolmansien maiden kysymys.

Muitakin esimerkkejä ilmastoliikkuvuuden epäsuorista vaikutuksista löytyy jo tämän päivän Suomesta, ja näiden lisääntyminen lähitulevaisuudessa on tutkitusti ilmeistä. Epäsuora vaikutus tarkoittaa usein sitä, että kun jokin ilmastomuutoksen vaikutus monikriisiytyy paikassa X, se kietoutuu erottamattomasti yhteen meidän elämämme kanssa osana globaalia liikettä. Kun hyödynnämme kuivuudesta ja tulvista kärsivillä alueilla tuotettuja elintarvikkeita (esim. kahvi, suklaa, oliiviöljy, kasvikset ja hedelmät), käytämme siellä valmistettuja kulutushyödykkeitä (esim. Kaakkois-Aasia) ja lomailemme näillä alueilla (esim. Välimeren maissa), olemme usein tiedostamattamme myös ilmastoliikkuvuuden haasteiden äärellä. Kun Suomessa kauhistellaan vaikkapa nousevaa kahvin, suklaan tai oliiviöljyn hintaa, puhutaan harvoin niiden ihmisten elämästä, joille hinnannousua selittävä ilmastomuutoksen pahentama kuivuus tarkoittaa ilmastoliikkuvuuteen turvautumista – ennemmin tai myöhemmin, tavalla tai toisella. Tämä osoittaa sivistyksen puutetta.

Myös moni suomalainen yritys – suomalaisine työntekijöineen, alihankkijoineen ja asiakkaineen – hyödyntää ilmastomuutoksen ja luontokadon haitoista kärsiviä maita omana toiminta- ja tuotantoympäristönään, liittyen laajasti ottaen vesikysymyksiin (esim. metsäyhtiöt Latinalaisessa Amerikassa, tuotantotalous Aasiassa). Yritystoiminnan, ilmastomuutoksen vaikutusten ja paikallisväestön elämän haasteiden väliset yhteydet ovat kuitenkin suomalaisille pitkälti tuntemattomia, jolloin emme osaa myöskään arvioida liiketoiminnan ekologista ja sosiaalista kestävyyttä. Näkymättömäksi jää yritysten vastuu paikallisessa tuotanto- ja toimintaympäristössä: Mikä on yritystoiminnan vaikutus esimerkiksi paikalliseen vesitalouteen, jonka haasteista kärsii tyypillisesti heikoimmassa yhteiskunnallisessa asemassa oleva paikallisväestö (ml. ilmastoliikkuvuus)? Mitä laajakantoisempia luontovaikutuksia yritystoiminnalla on (ongelma itsessään eli luontokato sekä välillisesti eli elinkeinot/ruokatalous)? Miten ja kenen näistä vaikutuksista tulisi Suomessa kantaa vastuuta?

Monikriiseihin kytkeytyvänä ilmiönä ilmastoliikkuvuus on asia, jolle voidaan tehdä haluttaessa paljon. Suomi voi ensiksikin edistää ilmastoliikkuvuuteen liittyvää tietoisuutta sekä oman väestönsä keskuudessa että paikoissa, joissa ihmiset ja yhteisöt kohtaavat näitä haasteita. Omassa tutkimushankkeessani kehitämme parhaillaan empaattista ilmastopedagogiikkaa, joka tähtää nimenomaan tämäntyyppisen ymmärryksen parantamiseen.

Jokaisen suomalaisen tulisi ymmärtää, että ilmastomuutos tulee tekemään elämästä monissa paikoissa niin vaikeaa, että ihmiset joko kuolevat tai lähtevät. Kovin moni suomalainen ei valitsisi jäämistä elämään äärimmäisissä olosuhteissa eikä vaatisi sitä myöskään muilta. Liberaalissa demokratiassa pidetään erityisen tärkeänä ihmisen oikeutta vaikuttaa itse tällaisiin päätöksiin: yksilöiden ja perheiden pitää voida arvioida

oman elämänsä lähtökohdista, milloin ja miten kysymys kotipaikasta lähtemisestä heille konkretisoituu, sekä voida punnita parhaita keinoja oman elämänsä haasteiden ratkaisemiseen. Koulutuksen ja viestinnän avulla suomalaisille voidaan tarjota parempia mahdollisuuksia hahmottaa tätä kokonaisuutta. Se auttaa ymmärtämään, miksi ja miten meidän täytyy olla osana kansainvälistä yhteisöä tukemassa niitä, jotka joutuvat lähtemään, sekä parantaa olosuhteita siellä, minne ihmiset joutuvat tai pyrkivät jäämään.

Suomi on viime vuosina vähentänyt kehitysyhteistyön kautta tapahtuvaa tukea ilmastomuutoksesta kärsiville alueille ja heikentänyt niiltä Suomeen tulevien turvapaikanhakijoiden asemaa. Tämä on lyhytnäköistä politiikkaa ilmastoliikkuvuuden näkökulmasta: paikallisesti ongelmat vain pahenevat, jolloin myös heijastusvaikutukset Suomeen kasvavat. Suomen olisikin järkevää lisätä kehitysyhteistyötä ilmastoliikkuvuuden haasteiden kanssa kamppailevien alueiden kanssa. Tämä edellyttää tiivistä paikallisyhteistyötä, jotta ihmisten näkemykset parhaista ratkaisuista ilmastoliikkuvuuden ongelmiin ovat osa ratkaisuja.

Koulutusvienti on yksi elementti, jota tällaiseen yhteistyöhön voimme liittää. Suomi voi olla mukana edistämässä ilmastomuutokseen liittyvää koulutusta paikoissa, joissa erityisesti köyhempi väestö ei saa tietoa, joka auttaisi heitä varautumaan ja vastaamaan ilmastomuutokseen – mukaan lukien ilmastoliikkuvuus yhtenä keinona. Muita mahdollisuuksia vaikuttaa ilmastoliikkuvuuteen, erityisesti veteen liittyvien kysymysten osalta, ovat erilaiset konkreettiset toimenpiteet olosuhteiden parantamiseksi ja käytäntöjen muuttamiseksi. Tätä voidaan tehdä julkisen, yksityisen ja kolmannen sektorin yhteistyönä. Myös ilmastoliikkuvuuden väliaikaisten ja pidempiaikaisten ratkaisujen tukeminen voi olla osa tätä työtä. Kaikki tämä edellyttää tiivistä paikallista yhteistyötä, joka hyödyntää sekä instituutioiden, asiantuntijoiden että tavallisten ihmisten kontekstuaalista tietotaitoa ja ymmärrystä.

Erittäin tärkeänä pidän politiikkavaikuttamista ilmastoliikkuvuuden kysymysten osalta. Tutkimusryhmämme on parhaillaan viimeistelemässä EU:n ilmastoliikkuvuuspolitiikkaa koskevaa analyysiä. Päätulos on, että vaikka EU:ssa on pitkään selvitetty ilmastoliikkuvuuteen liittyviä haasteita ja ollaan niistä hyvin tietoisia, on haasteisiin varautumisessa ja vastaamisessa edetty negatiiviseen suuntaan. EU:n ilmastopolitiikka ei juurikaan puhu muuttoliikkeistä eikä maahanmuuttopolitiikka ilmastomuutoksesta; itse asiassa näitä sisältöjä on viime vuosina poistettu poliittisista linjauksista. Tämä on huonoa varautumista, silmien sulkemista ilmiselvältä tulevaisuudelta.

Ilmastoliikkuvuuden kiihtymistä ei hillitä sillä, että se kielletään – ei EU:ssa sen enempää kuin Suomessa. Sen sijaan ilmiö tulee tunnustaa keskeiseksi ilmastomuutoksen ajassa yhdessä elämisen haasteeksi, johon voidaan vastata monin tavoin, ja josta tulee kantaa kansainvälistä yhteisvastuuta. Ne maat, jotka ovat historiallisesti ja ajankohtaisesti ilmastomuutoksen aiheuttajia, ovat velvollisia kantamaan vastuuta tämän kehityksen

suorista ja epäsuorista seurauksista. Vastausten joukossa tulee olla myös maahanmuuttopoliittisia linjauksia, jotka tällä hetkellä loistavat poissaolollaan niin EU:ssa kuin Suomessa.

Kunnioittavasti,

Kirsi Pauliina Kallio
Ympäristökasvatuksen professori
Tampereen yliopisto